

Valami rendben van

RÁBA GYÖRGY: A JELENLÉT FURFANGJAI

Rába György mindig gondosan tervezte meg verseskönyveit. *A jelenlét furfangjai*, úgy tetszik, az eddigi Rába-kötetek sorában is feltűnően egységes és átgondolt kompozíció. Akkor is, ha ez nemcsak tudatos elhatározás dolga volt, hanem részben az adott léthelyzet „szervezte” és „tervezte” meg. És akkor is, ha gondolat- és formavilágára nézve ez a könyve rendkívül változatos és szín pompás, mint az angolparkok virágszőnyege. Vagy éppen azért: a rend a sokféleségben, a virágszőnyeg-változatosságban többet nyújt, mint az egyféleségben.

Nem szóvirágnak szánom a hasonlatot. A tapintatos emberi kézzel kiválasztott és felmutatott természeti szépség a kötet egyik jellemzője. „Soha ennyi madárfüttyöt egy verskötetben!” – írta örömteli meglepetésében Komlós Aladár egy Illyés-kötetről még az ötvenes években. (A jóleső észrevétel még Áprily és Szabó Lőrinc madártrillákban bővelkedő verseit is feledtetni tudta a kiváló kritikussal.) Ez a könyv is nehezen összehámozható változatokban ragyogtatja föl a költészet ősi jelképeit, az énekesmadarakat, egy pillanatig sem mondva ellent annak az ornitológiai ténynek, hogy nemcsak a madárvilág „mesterdalnokai”, hanem a groteszk hangú varjúfélék is az énekesmadarakhoz tartoznak.

Rába György verskultúrájának korai alakítói közt nem véletlenül emelte ki Kálnoky László Apollinaire-t. A hatás – ha nem is annyira a stílusban, mint inkább a témaválasztásban – most is megállapítható: e kötetben Rába egész versciklust szentel az állatoknak, mint a *Bestiárium* verseit író Apollinaire, vagy mint annak német kortársa, Morgenstern. Rába is humoránál van, de ő nemcsak humorizál, hanem a természet lényeinak egyetemleges testvériségét fejezi ki. Ez a gesztusa a kötet uralkodó jellemvonásának tetszik. Nem búcsúzkodásnak érzem: hosszasan érlelt bölcséleti fölismerés eredménye inkább. Arról a nem vallásos, valamiképpen mégis a valláshoz hasonló,

misztikus élményről van szó, amelyet Kosztolányi így rögzít a *Hajnali részegség*ben: „Mégis egy ismeretlen úrnak / vendége voltam”.

Volt rá okom régebben, hogy Rába György lényeges vonásának véljem a rejtőzést. Abban a történelmi korban, amely ifjúsága, majd – éles fordulattal – férfikora nagy részének háttérül szolgált lángjával, üszkével és kevés vigaszt hozó szürkeségével, rejtőzve kellett élni, rejtjelesen írni, hogy élni és szólni lehessen.

Hogy ez a rejtőzködés vagy „rejtjelesség” részigazság volt, azt könnyű belátnom ma, amikor a költő jellemző gesztusa a megmutatkozás. Nemcsak ebben a verseskötetében, hanem jó tíz év óta az előzőkben is, csakúgy,

Liget Könyvek
Budapest, 2001
118 oldal, 920 Ft

mint az életmű meglepetését hozó, javarészt önéletrajzi elbeszéléskötetében, a 2000-ben megjelent *Remények és csalódások*ban. Ha régebben rejtőzködőnek vagy rejtjelesnek éreztem a költőt, most már megmutatkozóknak látom, aki a modern időkhez illő áttételességgel fejezi ki magát.

Nem csupán a történelem és a társadalmi élet szeszélyeiből kényszerült – és nem csak kényszerült – arra, amit én rejtőzködésnek, rejtjelességnek láttam. Benne lehetett olykor a magam tájékozatlansága is: néha talán olyasmit is homályosnak éreztem verseiben, ami nem az volt, csupán szűkszavú vagy utalásszerű. Hiszen Rába mindig takarékosan bánt a szavakkal, és került verseiben a magyarázó mozzanatok. Mentségül annyit mondhatok saját értetlenségemről és jó néhány kortársaméról, hogy vannak jóval áttetszőbb költők is Rába vállalt kortársai, pályatársai közt. Rábát sokáig szürrealistának tartották, s ha volt valami fogalmunk világirodalmi tájékozódásáról, tudomásul vettük, hogy a francia szürrealizmus mellett az olasz hermetizmus és az egész világlírában – így itthon is – elterjedt tárgyiaság hatott rá.

A költői önkifejezés jó másfél évszázada egyre nagyobb áttételeket kíván a lírában s minden ágon a művészen, szinte függetlenül attól, hogy milyen társadalmi berendezkedés veszi körül az alkotót. A líra életképességét bizonyítja, hogy akkor is megőrzi lényegét, amikor minden ez ellen fog össze. A vers akkor is az érzelmekifejezésre szolgál, amikor az érzelmek valamilyen okból háttérbe szorulnak, s tanácsos rejtgetni őket. Annál nagyobb szükség van rá, minél inkább ki akarja sajátítani az érzelmeket a társadalom. Akár a „felsőbbrendűséggel” szédít meg tömegeket, akár a vezérek iránti lelkesedésre és szolgálatkészségre akarja felhasználni a masszába olvasztott egyén érzelmeit, akár az árufogyasztáshoz akarja benne fölkelteni és tartósítani a vágyat –, az emberek egy része rendre megérzi, hogy a népdaltól a görög drámáig és minden jó műig minden ez ellen szól, mind őt védi a köddé változó Apollón oltalomra nyújtott karjával.

Bárki észrevehette, hogy az utóbbi tíz-velahány évben Rába György mennyire nyitottá vált, s milyen bőséggel vonultatja fel a teremtett világ szépségeit. Nemcsak az emlékezés, a visszatekintés természetes öregkori mozdulatával, hanem felszabadult világ-érzékeléssel. A természet mintegy érveket sorakoztat fel az ő világa mellett, amely ha nem is teret, de létjogot nyert az újabb időkben. Ez a világ értelmet ad a józan, teremtetlen gondolatnak és a bölcs szemlélődésnek. Egy elkapott gyerekmosoly itt egyenlő értékű a világlíra nagy műveivel. Az egykori jó tanár, aki naiv lelkesedése révén meg tudta szeretetni diákjaival az irodalmat (főként a prózakötetben megidézett Vajthó Lászlóra utalhatok), ugyanolyan becses és örökérvényű példa, mint a nők nyújtotta szédület nagy pillanatai.

Előbbek lettek az emlékképek. Az intőkönyvekből rakott máglya ballagás után, a gimnázium udvarán, a kamaszmámor és a leforrázó SAS-behívó, majd a légebombázások, a gépfegyvertűz és a „drótsövénnyel lehatárolt panoráma” – mindez a negyvenes évek véres történelmi valósága, egyben egyéni sors. Az idő előre haladtával Rába egyre növekvő – és igenlő – gyönyörűséggel szemlélődik a teremtett világ szépségében, és közben vakító képekben villantja föl a veszélyeztetettség emlékképeit. Kontrasztok jellemzik verseit, kötetkompozícióit: tragikum és humor, fájdalom és megbocsátó ironia színei váltakoznak bennük. Az immár legendásan komoly költő és gondolkodó – akinek tudományos munkássága intézmények team-munkájával vetekszik – most már mosolyogni tanít. Hasonlóan, mint a nála egy korosztálylépcsővel följebb álló

Kálnoky László, Rónay György vagy Csorba Győző nemrégiben lezáródott költészet. Egyszer már föl kellene mérni az elmúlt század utolsó két-három évtizedét mint az öregkori líra virágkorát (Illyés!), mely talán nagyobb fordulat a magyar líra történetében, mint egy-egy mutatványosabb stílustörténeti változás. Hiszen a hazai líra évszázadokon át jobbra korán ellobbant életek munkája volt.

A *Gyermekjáték* című vers a gyermekvilágba ülteti a költő igencsak felnőtt gondolatait. A mű a szerző és az olvasó viszonyáról ad figyelemre méltó észrevételeket. A költő rejtőzik, bújócskát vagy „tűz-vizet” játszik a „hunyonak” nevezett olvasóval. A versnek két orgonapontja is van. Az egyik: „végtére én juttattalak kalandhoz”: a bújócska jótékony fáradozásban, épületes élményben részesíti a hunyót; nem lehet oka panaszra, amiért a költő itt-ott „bujkált”. A másik a vers poénja az auftaktos záró sorral: „ha cserkészésed majd céljára lel / mást pillantasz meg már mint kit keresel.”

Ez úgy értelmezhető, hogy a költészet alanya nemcsak búvóhelyeit s álcáit változtatja, hanem ő maga is állandóan, műről-műre változik. Nem „magva” híján, hanem sokfélesége által. Hol ezt, hol, azt az arcukat mutatja. Többnyire mást, mint amelyet az olvasó várt volna. Mást feltételezett az előzőleg olvasottak alapján, pedig azt remélte, hogy a további záruk felnyitásához már megszerezte a kulcsot. Ez igaz is, nem is: az ismerkedés fokról fokra bővül, de minduntalan minőségi ugrásokkal és váratlan, előre ki nem számítható fordulatokkal kell számolnunk. Más szóval: az életmű szervesen épül ugyan, de mindig meglepetéseket tartogat. Ha nem így volna, akkor a folytatás nem volna érdekes.

Az olvasó – a „hunyo” – maga is változik, miközben a költővel ismerkedik. Másodsorra nem ugyanabba a folyóba lép – és nem ugyanaz lép ama folyóba. Ez nem pusztán szofizma. Új értesülések, ismeretek, élmények befolyásolják a befogadót. Az egyik irányban erősítik, a másokban tompítják fogékonyságát: „...élet neved változás uram” – mondja Rába (*Mérsékelt öv*); s ez a lélek valóságára éppúgy igaz, mint a tárgyi világra.

Maga a bújócska az út „lélektől lélekig”. A rejtőzés értelme a megmutakozás. Tóth Árpád híres gondolata az embertől emberig vezető út végtelenségéről mintha feloldást kapna Rába egyik versében: „s hídként igen a kar / a kinyújtott fivéri / amin nem két vidék / egymást ember eléri (...) amellyel egy mulandó / magát örökbe hagyja” (Egy igen és több nem). Ilyen aforisztikus nyíltsággal viszonylag ritkán nyilatkozik meg a költő (a közbevetések, inverziók itt sem „könnyítik” a gyorsolvasást, de megértési nehézséget sem okoznak). Annál nagyobb a súlya szavának, amikor eljut ideig, s ha végtelen is az út, legalább az utak itt-ott összeérnek, hála a „hídépítőknak”, ez esetben a kölcsönös találkozásra törekvő költőnek, olvasónak.

Jó megtalálni az ilyen kilátópontokat Rába György kötetében. Rábukkanni az ilyen ajándékmondatokra is: „Derék bajtársam hű emlékezet / te konokul képeket vetít / ahol én életfogytig én vagyok / akin nem fog többé már az idő / mert ez az a múlt mely mindig jövő”. Vagy amit ugyanebben a versben, az előbbieket közvetlen folytatásaként olvashatunk: „örökségem testi határomon túl / határtalan világbirodalom” (*Bajtársam, az emlékezet*). Ám azt hiszem, ezek kivételes pillanatok: az intellektualitás – mely Rába alapvető sajátosságai közé tartozik – ritkán nyilvánul meg közvetlenül. Jobban kedveli az öt-hat érzék közvetítésével megtett kerülőket: „Szemem fülem hírszerzőim a földön / egy árva perc se hulljon ki a rostán”. Megkapó az érzékek-

nek ez a csillapíthatatlan ismeretvágya, melynek közvetett célja a kapcsolódási pontok megelégedése a világ jóra való erőivel.

Filozófiai vetületében a közelebbi – közvetlenebb – síkon ez ismeretelméleti követelmény, amelyet önmagával szemben támaszt. De ez tárja föl előttünk költészetének azt a tágasabb tárházát, ahol maguknak a teremtés dolgainak, lényeinek, embereinek és utóbbiak műveinek sokasága foglal helyet. Maradjunk most a „dolgoknál”, melyek persze hogy maguk is mindig az emberre utalnak. Ha a versgondolat ürügyül vagy alkalmául szolgáló tárgyakat önmagukban tekintem, már nem érzem azt a meglepődést, amelyet akkor éltem át, amikor megjelent Rába György ragyogó kismonográfiája Szabó Lőrincről, akinek ismervei közt előkelő helyen áll a szenzualizmus. Íme a hevenyészett leltár a kötet verseinek matériájából: cirkuszporond; western-jelenet; századvégi (persze, hogy tizenkilencedik századvégi) fiákerezés; álmójelenetek, például kerékpározó filozófusokról; gyermekmesék, például Münchhausen báró kettészelt lováról; történetek és alakok az *Ezeregyéjszaka meséiből*; anekdoták Nagy Frigyes hadjárataiból és a nagyapáról, aki kártyázás közben akkorát ásított, hogy szakorvos tette helyére az állkapcsát; világjárók, fölfedezők dzsungelkalandjai; karácsonyfa-díszítés; planétás egér, mely jóslatot húz elő a cédulákból; hétmérföldes csizmaként viselkedő bakancs. Ötletek bőségszaruja, színes, játékos világ, mely Rába számára megőrizte a szürrealista költők és festők hatását, noha már csak annyi köze van a szürrealizmushoz, mint a felnőttnak a gyerekkori hullámvasutazáshoz (no, azért egy kicsivel több). Ehhez az összképhez tartozik, hogy a gazdagság nem egy-egy versen belülre, hanem a versek rendjére értendő (a *rend* szó itt a hullámzó gabonarendekre asszociál, ahol bizonyos ismétlődés is van a részek hatalmas, egynemű, mégis változatos rendjében). A kompozíció az egyes műben szerves, takarékos. Tarkaság nincs, sokszínűség van.

Megszépíti a dolgokat az emlékezés? – Igen, de nem becukroz. A röntgen-lelet betokosodott szerelem ábráit mutatja ezüstszemcséivel, s ez korántsem osztatlan szépítés. Az érzelem vagy annak emléke megmaradt, de szinte a háborúban szerzett repeszdarab módján. És „Uj nyitányért nem térhetsz kezdetedhez”, mondja ki bölcsességét, azaz „Madárigazság”-át a játékos-keserű versek egyike. Fölös illúziók sincsenek tehát. Érzésem szerint a fanyar mosoly a kötet legjellemzőbb mimikája. Becses „tárgy” itt az öröm, de három lépés távolságból szemlélhető.

Rába tizenhárom versből álló „bestiáriuma” nem kisgyermeknek szóló (felnőttek humorérzékére kacsintó) játék, mint Devecseri Gábor *Állatkerti sétája*, és nem nagyobbacska gyerekeknek írt érdekesség, mint Csanádi Imre *Verses állatvilága*. Az állatokhoz fűző viszonyát az ő szavaival így lehet összefoglalni: „ős kérdéseid választát / nyelven túl zengi a természet / rendben van így hisz része vagy / a tenyészet leltári darabja”. Ellenállhatatlanul humoros azonban ez a parányi „Brehm” – például a vakondról szóló vers-szócikk, mely a hasznos, de a kertben fájdalmas sebeket okozó kis állatok elriasztásának módszerét emeli a jelkép szintjére (*Riadalom az alvilágban*). Önironikus, komolyan vehető önjellemzés a sünn zoográfiája (*A sünn*). Szépen „rímel” a versekre a novelláskötetben *Boldog Bódi* története. Déry Tibor *Nikije* és Kertész Ákos *Kasperekje* óta a legszebb kutyatörténet irodalmunkban. Rába elbeszélő művészetéről majd még bővebben is kellene beszélni.

Milyen a kötetben az *én*? A költészet e centrális kérdése úgyszólván minden művében megszólal. Rába tárgyias költő (is). Akkor is minden az önismeret körül forog, amikor a költő leginkább megfeledkezni szeretne magáról. Vannak azért közvetlen

megnyilatkozásai az önismeretről: *Bajtársam, az emlékezés; Érzelmek pótvizsgálója; Öregkori őszinteség; Nevelőim; Röntgenlelet; Amit szerettem; Barangolás az Énben; Önkomentár* – hogy csak pár címszót idézzek. A *Barangolás az Énben* a pesti utca legtolakodóbb látványosságát, a falfirkát használja szemléltető eszközüül: az Énről mások által meg nem érthető jelek maradnak az elvarázsolt városban. A versek most sem az ilyen érthetetlen jeleket szaporítják, hanem értelmezőikre, megfejtőikre várnak. A feladat korántsem reménytelen. A költő maga így látja: „már titka föltörve ne keresd / rejtély nincs nála pőrébb ösztövérebb” – könyve nyitott könyv, ha kinyitjuk; ha magunk is törekszünk rá, hogy feltáruljon előttünk.

Alföldy Jenő

